Muzeul Tarisznyás Márton
str. Rákóczi Ferenc, nr. 1.
Gheorgheni, jud. Harghita

Institutul de Arheologie şi Istoria Artei
str. M. Kogâlniceanu nr. 12-14
Cluj-Napoca, jud. Cluj

RAPORT DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ
SISTEMATICĂ

Gheorgheni (jud. Harghita)

Cetatea Both

Gheorgheni 2012

CUPRINS

I. FIŞĂ TEHNICĂ DE CERCETARE SISTEMATICĂ

II. RAPORT DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ SISTEMATICĂ

II.1. Introducere

II.2. Cadrul fizico-geografic

II.3. Istoricul cercetării

II.4. Obiectivele cercetării

II.5. Scurtă descriere a metodologiei de cercetare

II.6. Prezentarea rezultatelor imediate ale cercetării

II.6.1. Stratigrafia generală a sectorului

II.6.2. Prezentarea principalelor descoperiri

II.6.3. Elemente de cronologie relativă şi absolută

II.7. Concluzii

III. LISTA ILUSTRAŢIILOR DIN RAPORTUL DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ SISTEMATICĂ

III.1. Lista ilustraţiilor grafice

III.2. Lista ilustraţiilor fotografice

IV. ILUSTRAŢIA RAPORTULUI DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ SISTEMATICĂ

V. ANEXE

Anexa 1 - Copie după autorizaţia de săpătură

Anexa 2 – Documentaţia topografică

ROMÂNIA

M I N I S T E R U L C U L T U R I I Ş I C U L T E L O R

COMPARTIMENTUL ARHEOLOGIE

Soseaua Kiseleff nr.30
011347 Bucureşti
România

Tel./ Fax:+ 40 1 224.44.21
Tel. + 40 1 223.31.57

FT-CS 3

FIŞĂ TEHNICĂ
CERCETARE ARHEOLOGICĂ SISTEMATICĂ

1. Nr. Autorizaţiei
57/2012
2. Finanţatorul cercetării arheologice
Consiliul Judeţean Harghita şi Fundaţia Pro Muzeum, Joseni
3. Valoare finanţare
5.500 RON
4. Codul RAN al sitului arheologic
83570.01
5. Denumirea sitului arheologic
Gheorgheni - Bothvar
6. Judeţ
Harghita
7. Localitatea (oraş / sat, etc.)
Gheorgheni
8. Comuna
9. Punct
Bothvar
10. Adresa
11. Perioada de desfăşurare
2 august – 10 august
12. Instituţia organizatoare a cercetării arheologice
Muzeul Tarisznyás Márton Gheorgheni şi Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj Napoca
13. Numele responsabilului ştiinţific
Florin Gogâltan
14. Scurtă descriere a situaţiei arheologice
În anul 1960 Székely Zoltán (directorul şi arheologul de atunci al muzeului din Sfântu Gheorghe) şi Tarisznyás Márton (directorul de atunci al muzeului din Gheorgheni) au

efectuat o primă săpătură arheologică în cetate. Din cercetările lor nu s-a mai păstrat decât un raport preliminar, un articol ştiinţific de câteva rânduri, un plan şi o reconstituire a cetăţii. Raportul menţionează că cetatea a avut probabil o formă elipsoidală (33 × 18 m) cu axa spre est-vest. Zidul a fost construit din piatră de râu, legat cu var stins, având o grosime de 1,50 m. De asemenea fortificaţia a fost înconjurată de un şanţ de 2 m adâncime. Cetatea a fost datată la sfârşitul secolului al XV-lea şi la începutul secolului al XVI-lea.

În cursul cercetărilor din toamna anului 2009 au fost deschise cinci secţiuni. O secţiune a fost practicată pe fosta secţiune II din săpătura anterioară, restul secţiunilor pe presupusul turn locuinţă identificat în urma cercetăriilor geo-magnetice. Pe baya cercetării arheologică sistematice din toamna anului 2009, s-a putut demonstra că pe platoul „Cetăţii" a existat o incintă fortificată cu zid de piatră şi un turn-locuinţă.

În campania din vara anului 2010 ne-am propus investigarea sistemului de fortificare în partea de est, nord şi vest a cetăţii. Pentru aceasta a fost deschisă secţiunea 8 cu scopul de a verifica existenţa unui şanţ de apărare în partea cea mai uşor accesibilă a cetăţii. Nu s-a identificat existenţa unei astfel de şanţ de apărare. În partea de nord, în secţiunea 7, a fost surprins parţial zidul de incintă. Secţiunea 6, practicată în partea de vest a cetăţii, nu a dat rezultatele scontate. Ne aşteptam ca şi aici să găsim zidul de incintă. Se pare că acesta se închide undeva pe zidul nordic al turnului. Materialele arheologice descoperite în secţiunea 6, pot fi atribuite secolului al XIII-lea.

Campania anului 2012 a vizat cercetarea turnului şi a zidului de incintă. S-a constatat că la colţul nordic al turnului a fost construit un contrafort, iar zidul estic al turnului identificat în S 5/2009 şi în S 9/2012 de fapt este dărămătura turnului. În faţa turnului, în dărămătura, a fost găsită o monedă poloneză din 1614. În partea sudică a platoului am cercetat incinta turnului. Am observat că mare parte a incintei a alunecat pe deal, urmele zidului de incintă a fost foarte slab conservat.

15. Descriere tehnică (nr. secţiuni, suprafeţe etc)

S-au deschis 3 secţiuni.

16. Suprafaţa cercetată (m^2)

27,5 m^2

17. Instituţia deţinătoare a arhivei

Muzeul Tarisznyás Márton Gheorgheni

Confirm exactitatea informaţiilor de mai sus. Orice informaţie falsă este sancţionabilă conform legilor penale în vigoare.

Data completării 07.02. 2013. ***Semnătură arheolog .....***

II. RAPORT DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ SISTEMATICĂ

II. 1. Introducere

Pentru Cetatea Both nu am găsit deocamdată izvoare scrise care să ateste momentul construirii sale şi de cine a fost ea ridicată. Conform tradiţiei locale cetatea s-ar fi aflat în proprietatea lui Both András, fost vice jude reagal al Scaunului Ciuc, Gheorgheni şi Caşin la sfârşitul secolului al XVII-lea. Tot conform tradiţiei locale cetatea ar fi fost distrusă de către generalul austriac Akton în 1707, în contextul războiului curuţilor. Aceste fapte nu se regăsesc însă în documentele care ne stau la dispoziţie.

Prima menţionare şi descriere a cetăţii a fost făcută de către Orbán Balázs în 1868. La vrema sa s-ar fi văzut încă zidurile de elevaţie pe partea nordică a cetăţii, iar pe partea estică şi vestică a zidului de incintă dărâmăturile de la două presupuse turnuri. De asemenea mai sunt pomenite două şanţuri de apărare pe partea estică şi unul pe partea vestică. Pe platou, în interiorul zidului de incintă al cetăţii, a fost construită în 1933 o capelă cu hramul Inima lui Hristos.

Ridicarea topografică a săpăturii şi cercetarea geo-magnetică a fost executată de firma Geoservice SRL., din Gheorgheni.

II.2. Cadrul fizico-geografic

Cetatea Both se află amplasată în partea estică a oraşului Gheorgheni, pe un platou stâncos aflat în imediata apropiere a drumului naţional spre Lacu Roşu. Platoul Cetăţii are o altitudine de 914 m. Coordonatele GPS măsurate sunt: N: 46,43671°; E: 25,38272°. La poalele sale curge pârâul Cetăţii, Holyvás şi Belchiei.

II.3. Istoricul cercetării

În anul 1960 Székely Zoltán (directorul şi arheologul de atunci al muzeului din Sfântu Gheorghe) şi Tarisznyás Márton (directorul de atunci al muzeului din Gheorgheni) au efectuat o primă săpătură arheologică în cetate. Din cercetările lor nu s-a mai păstrat decât un raport preliminar, un articol ştiinţific de câteva rânduri, un plan şi o reconstituire a cetăţii (Pl. 1). Raportul menţionează că cetatea a avut probabil o formă elipsoidală (33 × 18 m) cu axa spre est-vest. Zidul a fost construit din piatră de râu, legat cu var stins, având o grosime de 1,50 m.

De asemenea fortificaţia a fost înconjurată de un şanţ de 2 m adâncime. În planul general al săpăturii sunt plasate şase sectiuni, dar în raport este menţionată numai secţiunea II cu dimensiunile de 16 × 1 m. Cetatea a fost datată la sfârşitul secolului al XV-lea şi la începutul secolului al XVI-lea. După părerea lor fortificaţia a funcţionat ca un loc de refugiu în caz de pericol pentru populaţia din zonă[1].

În cursul cercetărilor din toamna anului 2009 au fost deschise cinci secţiuni. O secţiune a fost practicată pe fosta secţiune II din săpătura anterioare, restul secţiunilor pe presupusul turn locuinţă identificat pe baza cercetăriilor geo-magnetice. În urma cercetării arheologică sistematică din toamna anului 2009 s-a putut demonstra că pe platoul „Cetăţii" a existat o incintă fortificată cu zid de piatră şi un turn-locuinţă.

În campania din vara anului 2010 ne-am propus investigarea sistemului de fortificare în partea de est, nord şi vest a cetăţii. Pentru aceasta a fost deschisă S 8 cu scopul de a verifica existenţa unui şanţ de apărare în partea cea mai uşor accesibilă. Nu s-a identificat existenţa unei astfel de şanţ de apărare. În partea de nord, în S 7, a fost surprins parţial zidul de incintă. Secţiunea 6, practicată în partea de vest a cetăţii, nu a dat rezultatele scontate. Ne aşteptam ca şi aici să găsim zidul de incintă. Se pare că acesta se închide undeva pe zidul nordic al turnului. Materialele arheologice descoperite în S 6, pot fi atribuite secolului al XIII-lea.

II.4. Obiectivele cercetării

Ne-am propus să clarificăm cronologia şi reconstituirea zidurilor cetăţii. Pe lângă necesitatea de a cerceta din punct de vedere ştiinţific acest monument, este foarte importantă şi introducerea sa în circuitul turistic prin reconstituirea sistemului de fortificare.

II.5. Metodologie

În cursul săpăturii au fost deschise trei secţiuni.

S 9: 4x3,5 m

S 10: 2,8x3m

S 8: 2,5x2 m

[1] Székely Zoltán, Săpăturile executatea de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959-1966), în *Material şi cercetări arheologice*, IX, Bucureşti, 1970, p. 303-304.

Tabel model

Tehnici şi metode	***DA/NU***	***Observaţii şi rezultate relevante***
Tehnici şi metode non-distructive		
cercetare geofizică	*Da*	
cercetare prin teledetecţie (Radar, GPR, fotografie satelitară etc)	*Nu*	
cercetare geochimică	*Nu*	
cercetare seismică	*Nu*	
periegheză	*Nu*	
studii de arhitectură a unor structuri constructive	*Nu*	
Metode distructive (cu un potenţial distructiv variabil)		
carotarea geologică	*Nu*	
sondaje stratigrafice manuale	*Nu*	
secţiuni stratigrafice manuale	*Da*	*3*
foraje geologice mecanizate	*Nu*	
secţiuni stratigrafice mecanice	*Nu*	
colectarea artefactelor de pe suprafaţa solului	*Nu*	

II. 6. Prezentarea rezultatelor imediate ale săpăturii

II.6.1. Stratigrafia generală a sectorului

Sub nivelul actual de vegetaţie au ieşit imediat la iveală zidurile de fundaţie şi pe alocuri de elevaţie ale zidului de incintă şi a turnului şi dărâmătura lor (pietre amestecate cu mortar şi pământ). Sub dărâmătură, pe aproape toată suprafaţa secţiunilor, în afara zidurilor, exista un nivel de umplutură compus dintr-un pământ de culoare maroniu deschis amestecat cu pietre şi puţin mortar. Sterilul din punct de vedere arheologic este reprezentat de un pământ de culoare maroniu şi stâncă.

II.6.2. Catalogul principalelor descoperiri şi al elementelor de inventar

A). Descoperiri:

Ziduri:

Z-1: zidul sudic de fundaţie a fortificaţiei de incintă a cetăţii cu o orientare est-vest. Zidul a fost surprins în S 10. Zidul sudic al incintei a fost destul de slab conservată, nu am putut să

delimităm latura exterioară, fiind alunecată pe deal. Urmele păstrate constau din bucăţi mici de micaşisturi zdrobite, legate cu un mortar foarte slab, cenuşiu deschis, cu puţin var şi pietriş. Nu s-a putut măsura grosimea zidului. Zidul incintei în partea sudică nu seamănă cu cel din partea nordică.

Z-2: zidul de elevaţie şi de fundaţie a turnului (S 2, 3, 4, 5 şi 9). Zidul turnului a fost construit din blocuri mari de micaşist prelucrate şi zdrobite, legate cu un mortar dur de culoare alb-cenuşiu, compus din pietriş amestecat cu var stins. Zidul turnului a fost realizat dintr-un mortar asemănător cu cel folosit la zidul de incintă (Z-1), numai că technica de zidire pe straturi nu a fost aplicată şi la construirea turnului. La colţul nordic al turnului a fost adăugat un contrafort. Grosimea zidurilor este diferită: zidul vestic are o grosime de 2,10-2,50 m, zidul nordic 2,30 m, zidul sudic 1,30 m, talpa fundaţiei nordice ajungând până la adâncimea relativă de 1,24 m de la punctul Y. În partea estică zidul turnului identificată în S5/2009 şi S9/2012 este de fapt o dărămătură. Demontarea dărămăturii necesită resăparea concomitentă a secţiuniilor de mai sus amintite, ca să stabilim exact situaţia în partea estică şi identificarea intrării în turn. Turnul a fost fondat direct pe stâncă, urmând înclinaţia şi denivelările acesteia. Dimensiunile interioare ale turnului sunt de 6,70 x 3,80 m.

B). Elementele de inventar

În cursul săpăturilor în S 6 şi S 11, sub dărămătura turnului s-au găsit fragmente ceramice aparţinând secolului al XIII-lea şi un cuţit din fier. În dărămătura turnului a fost găsită o monedă poloneză din 1614, emisă de către Sigismund al III-lea.

II.6.3. Elemente de cronologie relativă şi absolută

În urma cercetării arheologică sistematice din toamna anului 2009, nu s-a putut propune o datare sigură din cauza lipsei materialului arheologic. În anii 2010 şi 2012 după inventarul arheologic descoperit cetatea se datează în secolul al XIII-lea.

II.7. Concluzii

În anul 1960 Székely Zoltán (directorul şi arheologul de atunci al muzeului din Sfântu Gheorghe) şi Tarisznyás Márton (directorul de atunci al muzeului din Gheorgheni) au efectuat o primă săpătură arheologică în cetate. Din cercetările lor nu s-a mai păstrat decât un raport preliminar, un articol ştiinţific de câteva rânduri, un plan şi o reconstituire a cetăţii. Raportul menţionează că cetatea a avut probabil o formă elipsoidală (33 × 18 m) cu axa spre est-vest. Zidul a fost construit din piatră de râu, legat cu var stins, având o grosime de 1,50 m. De asemenea fortificaţia a fost înconjurată de un şanţ de 2 m adâncime. Pe planul general al săpăturii sunt plasate şase sectiuni, dar în raport este menţionată numai secţiunea II cu dimensiunile de 16 × 1 m. Cetatea a fost datată la sfârşitul secolului al XV-lea şi la începutul secolului al XVI-lea. După părerea lor fortificaţia a funcţionat ca un loc de refugiu în caz de pericol pentru populaţia din zonă.

În cursul cercetărilor din toamna anului 2009 au fost deschise cinci secţiuni. O secţiune a fost practicată pe fosta secţiune II din săpătura anterioare, restul secţiunilor pe presupusul turn locuinţă identificat în urma cercetăriilor geo-magnetice. În urma săpăturii s-au putut modifica presupunerile greşite despre cetate. Zidul de incintă a fost construit la exterior şi interior din blocuri mari de micaşist prelucrate, iar la interior, sub forma unui „emplecton”, au fost folosite micaşisturi zdrobite, legate cu un mortar dur de culoare alb-cenuşiu compus din pietriş amestecat cu var stins şi cu puţină cărămidă. Zidul a fost construit pe staturi: pe un şir de piatră a fost turnat mortar, iar după mortar s-a pus iarăşi un nivel de pietre. Zidul are o grosime de 1,94-2,20 m.

În urma cercetărilor geo-magnetice a fost identificat un turn locuinţă. În S 2, 3, 4, 5 a fost dezvelit zidul de elevaţie şi de fundaţie a turnului (Z-2). Zidul turnului a fost construit din blocuri mari de micaşisti prelucrate şi zdrobite, legate cu un mortar dur de culoare alb-cenuşiu, compus din pietriş amestecat cu var stins şi cu bucăţele de cărămidă. Zidul a fost realizat dintr-un mortar asemănător cu cel folosit la zidul de incintă (Z- 1), numai că technica de zidire pe straturi nu a mai fost aplicată şi la construirea turnului. Grosimea zidurilor sunt diferite: zidul vestic are o grosime de 2,10-2,50 m, zidul nordic 2,30 m, zidul sudic 1,30 m. Turnul a fost amplasat direct pe stâncă, urmând înclinaţia şi denivelările acesteia. Dimensiunile interioare ale turnului sunt de 6,70 x 3,80 m.

În campania din vara anului 2010 ne-am propus investigarea sistemului de fortificare în partea de est, nord şi vest a cetăţii. Pentru aceasta a fost deschisă S 8 cu scopul de a verifica existenţa unui şanţ de apărare în partea cea mai uşor accesibilă a cetăţii. Nu s-a identificat

existenţa unei astfel de şanţ de apărare. În partea de nord, în S 7, a fost surprins parţial zidul de incintă. Secţiunea 6, practicată în partea de vest a cetăţii, nu a dat rezultatele scontate. Ne aşteptam ca şi aici să găsim zidul de incintă. Se pare că acesta se închide undeva pe zidul nordic al turnului. Materialele arheologice descoperite în S 6, pot fi atribuite secolului al XIII-lea.

În vara anului din 2012 au fost săpată în total trei secţiuni stratigrafice. S 9 a vizat identificarea zidului în partea nordică şi estică pentru a elucida planimetria turnului. Secţiunea a dus rezultate uimitoare privind dimensiunea şi compoziţia turnului: în partea nordică a fost identificat un contrafort, care a fost construit cu aceeaşi technică ca restul zidurilor; în partea estică s-a constatat că presupusul zid estic al turnului, identificat în S 5/2009 şi în S 9/2012, este de fapt dărămătura s-a, iar în dărămătură a fost găsită o monedă poloneză din argint din 1614. În această secţiune nu am reuşit să prindem zidul nordic al incintei. Pentru investigarea direcţiei incintei şi relaţia s-a cu turnul este necesară o altă secţiune lângă zidul nordic al turnului. Demontarea dărămăturii necesită resăparea concomitentă a secţiuniilor 5/2009 şi 9/2012, ca să stabilim exact situaţia zidului în partea estică şi identificarea intrării în turn.

În S 10, trasată pe partea sudică a platoului, am decopertat urmele sudice ale incintei foarte slab conservată, orientată est-vest. Nu am putut să delimităm latura exterioară, ea fiind alunecată pe deal. Urmele păstrate constau din bucăţi mici de micaşisturi zdrobite, legate cu un mortar foarte slab, cenuşiu deschis, cu puţin var şi pietriş. Evident că nu s-a putut stabili grosimea zidului.

În S 11, săpată în partea de vest a cetăţii, lângă S 6, am găsit un fragment ceramic din sec. al-XIII-lea şi un cuţit din fier.

Data

07. 02. 2013.

III. LISTA ILUSTRAŢIILOR

IV.1. Lista ilustraţiilor grafice

Planşa 1. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al săpăturilor din anul 1960.

Planşa 2. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al S 9.

Planşa 3. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al S 10.

Planşa 4. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al S 11 şi profilul nordic, estic şi vestic al secţiunii.

Planşa 5. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al săpăturii (2009-2010, 2012).

Planşa 6. Gheorgheni. Cetatea Both. 1. Profilul estic al S 9; 2. Profilul vestic al S 9.

Planşa 7. Gheorgheni. Cetatea Both. 1. Profilul sudic al S 9; 2. Profilul vestic al S 10; 3. Profilul estic al S 10.

IV.2 Lista ilustraţiilor fotografice

Planşa 8. Gheorgheni. Cetatea Both. 1. Monedă (S 9); 2. Plachiu de cizmă (S 18); 3. Cuţit (S 11); Suprafaţa 9. 4. Contrafortul turnului. Vedere dinspre nord; 5. Vedere dinspre nord; 6. Vedere dinspre sud; 7. Vedere dinspre est; 8. Profilul vestic al secţiunii.

Planşa 9. Gheorgheni. Cetatea Both. Suprafaţa 10. 1. Vedere dinspre nord; 2. Vedere dinspre sud; 3. Vedere dinspre est; Suprafaţa 11. 4. Vedere dinspre sud; 5. Vedere dinspre est.

IV. ILUSTRAŢIA RAPORTULUI DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ SISTEMATICĂ

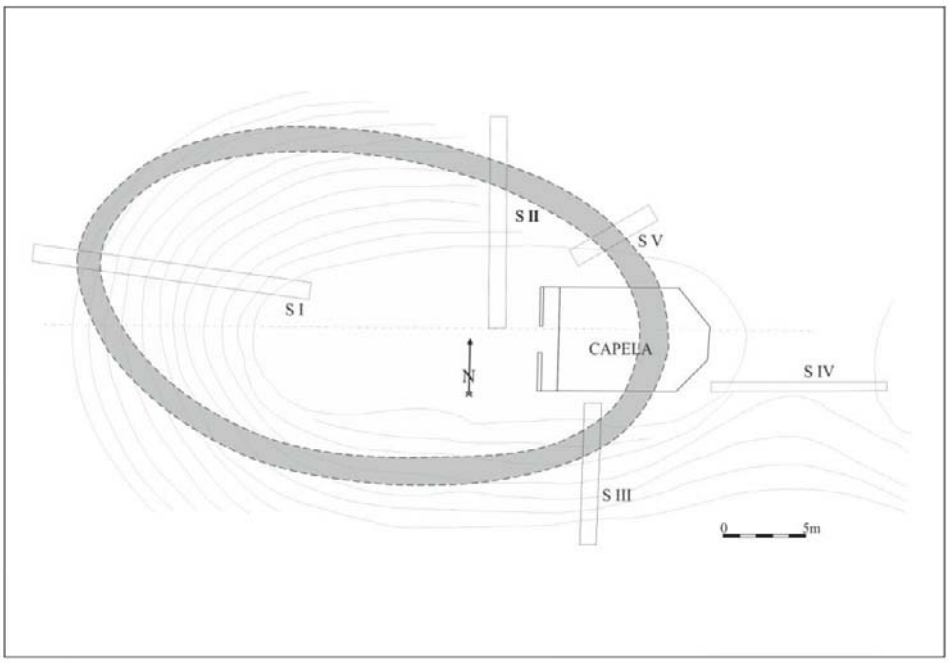

Planșa 1. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al săpăturilor din anul 1960.

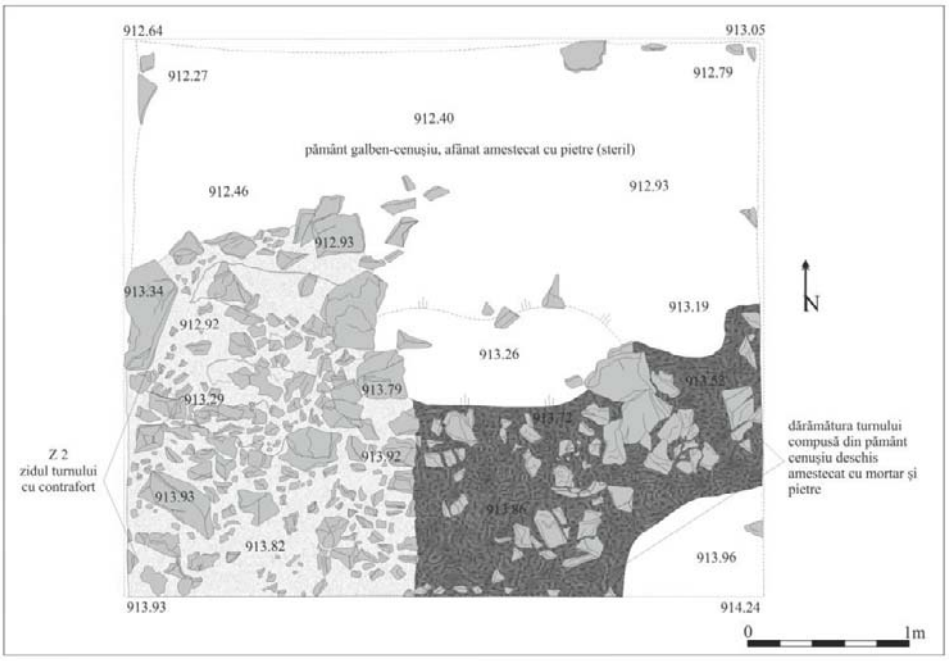

Planșa 2. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al S 9.

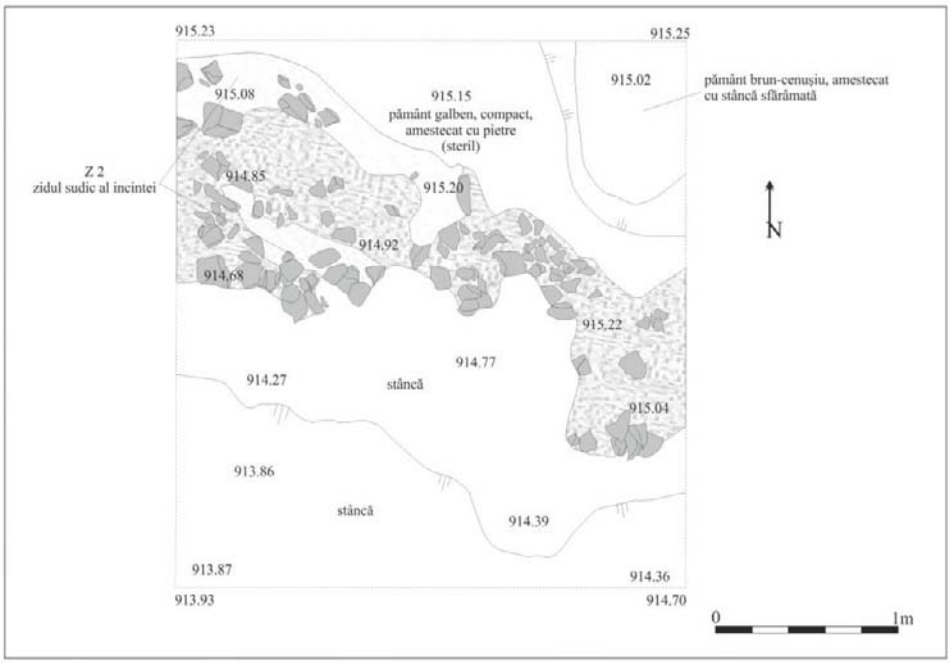

Planșa 3. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al S 10.

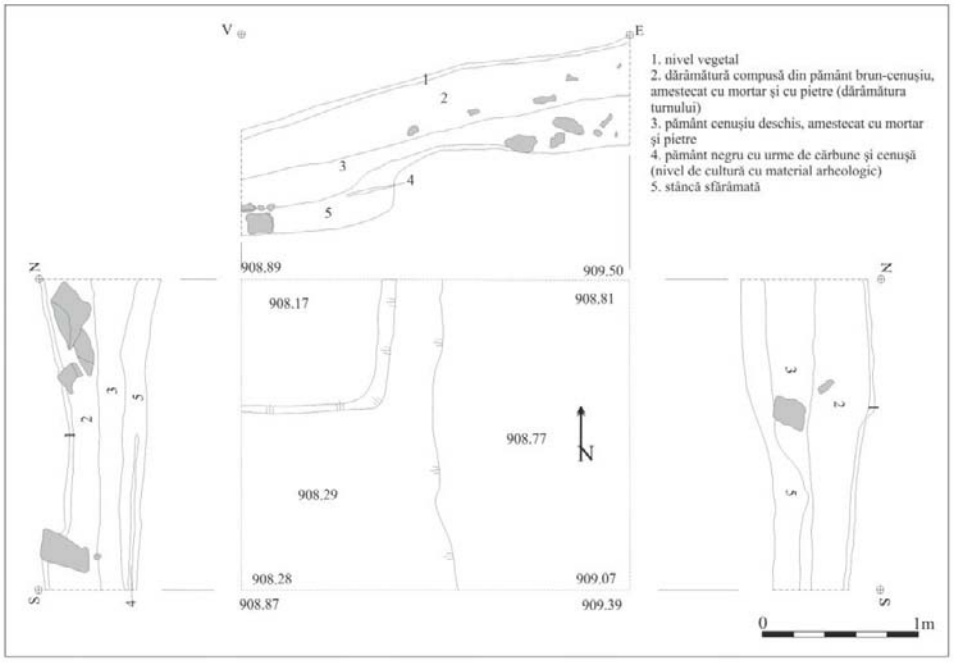

Planșa 4. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al S 11 și profilele nordic, estic și vestic al secțiunii.

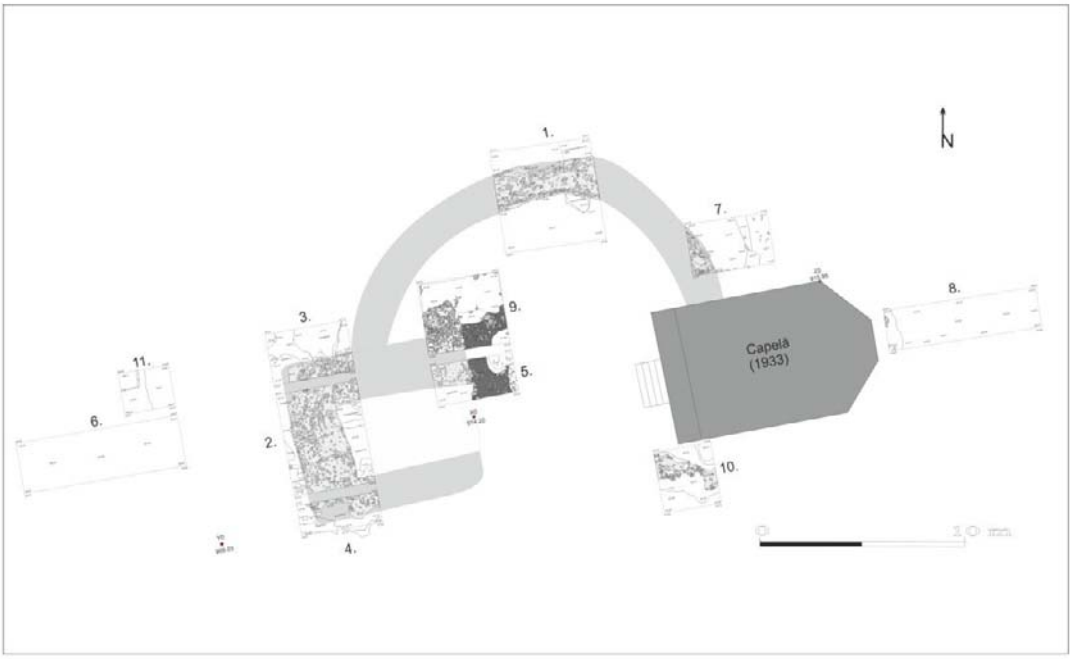

Planșa 5. Gheorgheni. Cetatea Both. Planul general al săpăturii (2009-2010, 2012).

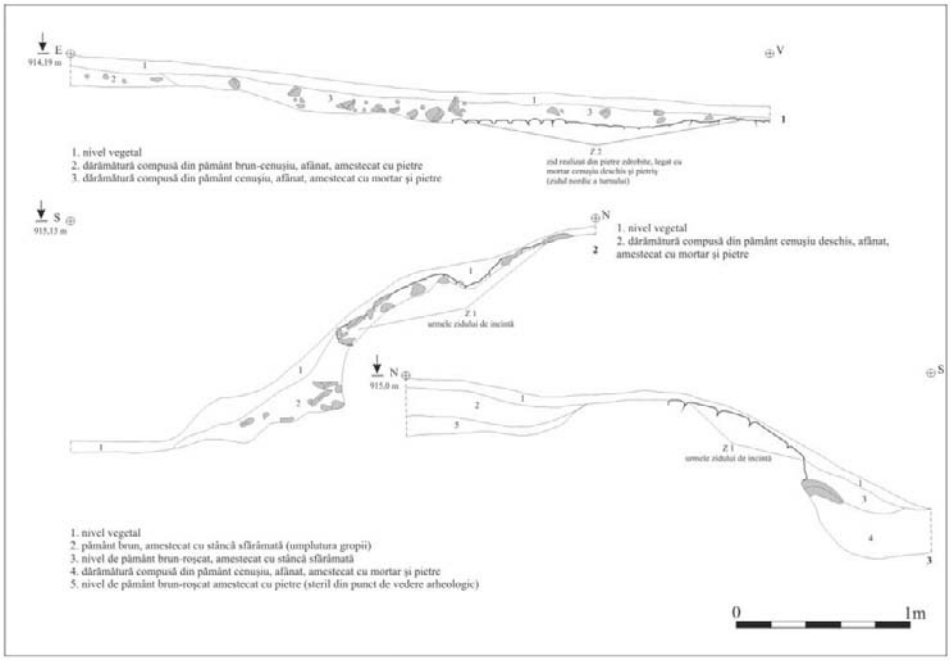

Planșa 7. Gheorgheni. Cetatea Both. 1. Profilul sudic al S 9; **2.** Profilul vestic al S 10; **3**. Profilul estic al S 10.

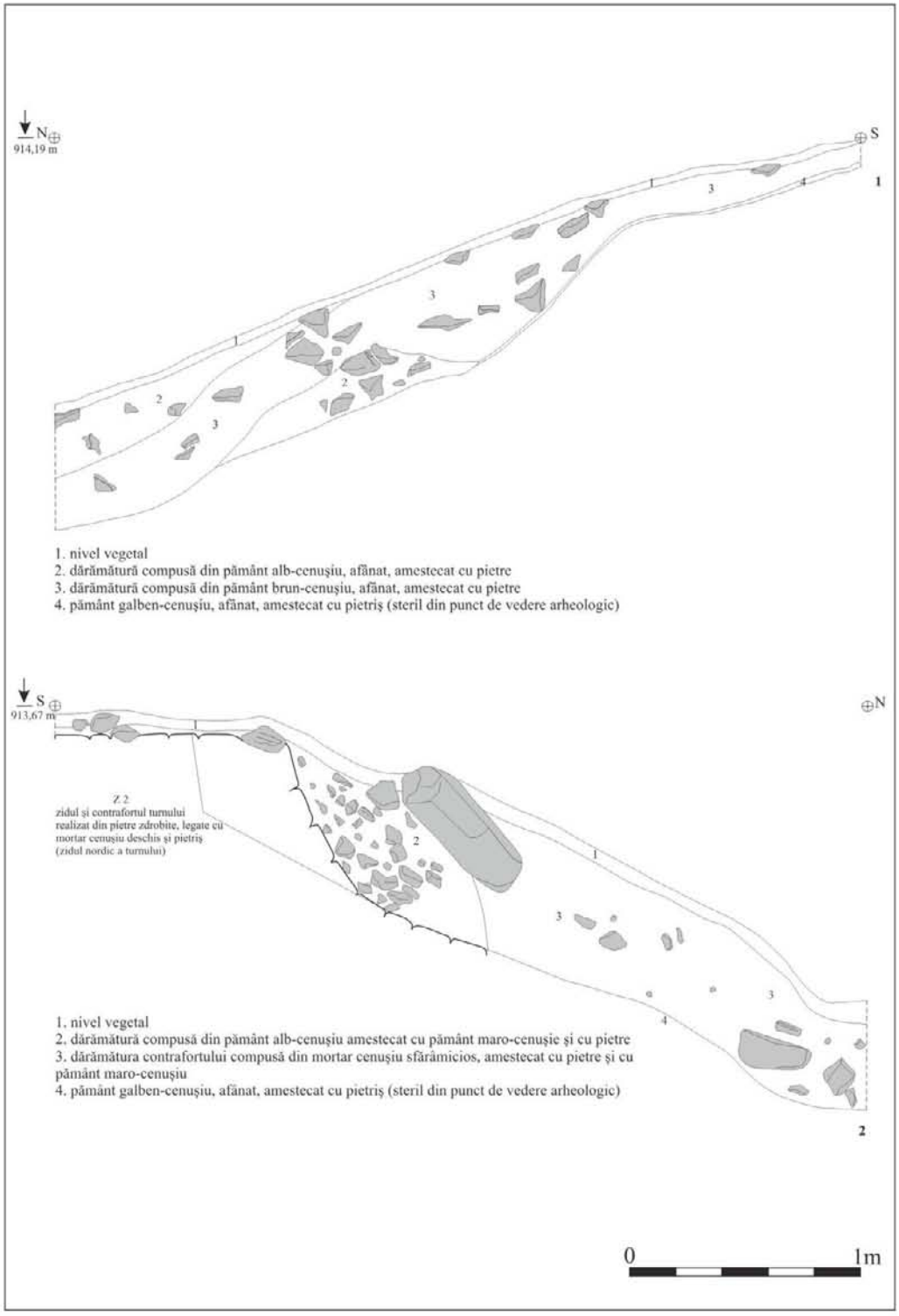

Planșa 6. Gheorgheni. Cetatea Both. 1. Profilul estic al S 9; **2.** Profilul vestic al S 9.

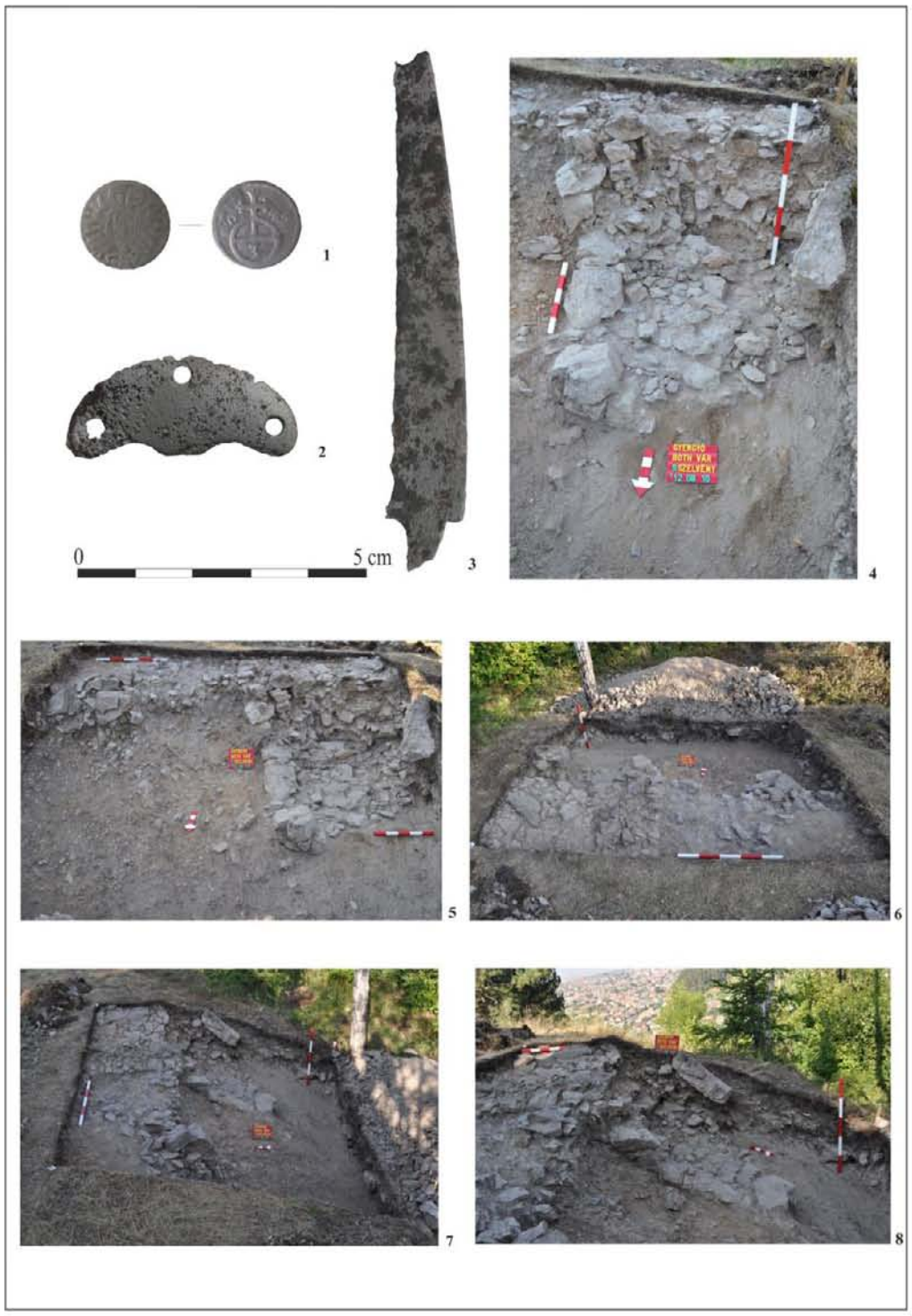

Planşa 8. Gheorgheni. Cetatea Both. 1. Monedă (S 9); **2.** Plachiu de cizmă (S 18); **3.** Cuţit (S 11); ***Suprafaţa 9.*** **4.** Contrafortul turnului. Vedere dinspre nord; **5.** Vedere dinspre nord; **6.** Vedere dinspre sud; **7.** Vedere dinspre est; **8.** Profilul vestic al secţiunii.

Planșa 9. Gheorgheni. Cetatea Both. ***Suprafața 10.*** **1.** Vedere dinspre nord; **2.** Vedere dinspre sud; **3.** Vedere dinspre est; ***Suprafața 11.*** **4.** Vedere dinspre sud; **5.** Vedere dinspre est.

V. ANEXE